

УДК 373.056.26

DOI 10.69842/prof2024.2.8

Олег ШЕРЕМЕТ, Олена ЄФРЕМОВА

Oleg SHEREMET, Olena YEFREMOVA

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ**

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF THE REFORM
OF HIGHER LEGAL EDUCATION**

Постановка проблеми. Модернізація та якісна перебудова освітнього процесу в юридичних закладах вищої освіти необхідна для забезпечення високого рівня підготовки та використанні сучасних інформаційних засобів у процесі професійної підготовки майбутніх юристів. Вища юридична освіта в освітньому процесі бакалаврату та магістратури потребує поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності, що прискорить входження України до міжнародного освітнього простору. До основних завдань закладів вищої юридичної освіти належить провадження на високому рівні освітньої діяльності, спрямованої на здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними спеціальностями, формування особистості майбутнього правника спеціальності 081 «Право».

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтувалася на розумінні організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Мета статті – схарактеризувати організаційно-правові засади реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Висновки. 1. Правнича професія спрямована відповідно до Конституції України на утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини та підтримання публічного обвинувачення в інтересах суспільства. 2. Реформування системи вищої юридичної освіти потребує радикальних змін в освітньому процесі, використання інноваційних технологій, методів і засобів навчання. 3. Здобувачі вищої юридичної освіти мають бути компетентними та креативними фахівцями, що не лише володіють професійними юридичними знаннями й набули певних практичних навичок. 4. Фахова підготовка майбутнього фахівця-правознавця вимагає впровадження в освітній процес сучасних інноваційних підходів, методик і технологій. 5. Викладачі, які працюють в закладах вищої юридичної освіти мають розвивати власні професійні знання і компетентності. 6. Сучасна вища юридична освіта в освітньому процесі бакалаврату та магістратури потребує поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності, що прискорить входження України до міжнародного освітнього простору.

Ключові слова: правнича освіта, вища юридична освіта, здобувачі вищої освіти, бакалаврат, магістратура.

Statement of the problem. Modernization and qualitative restructuring of the educational process in legal institutions of higher education is necessary to ensure a high level of training and the use of modern information tools in the process of professional training of future lawyers. Higher legal education in the educational process of bachelor's and master's degrees requires a combination of educational, scientific and innovative activities, which will accelerate Ukraine's entry into the international educational space. The main tasks of institutions of higher legal education include the implementation of high-level educational activities aimed at the acquisition by persons of higher education of the appropriate degree in the chosen specialties, the formation of the personality of the future lawyer of the specialty 081 «Law».

Research methodology. The research methodology was based on an understanding of the organizational and legal foundations of the reform of higher legal education in Ukraine.

The purpose of the article is to characterize the organizational and legal principles of reforming higher legal education in Ukraine.

Conclusions. 1. In accordance with the Constitution of Ukraine, the legal profession is aimed at establishing the rule of law, protecting human rights and freedoms, and maintaining public prosecution in the interests of society. 2. Reforming the system of higher legal education requires radical changes in the educational process, the use of innovative technologies, methods and teaching tools. 3. Applicants of higher legal education must be competent and creative specialists

who not only possess professional legal knowledge and have acquired certain practical skills. 4. The professional training of the future legal specialist requires the introduction of modern innovative approaches, methods and technologies into the educational process. 5. Teachers working in institutions of higher legal education should develop their own professional knowledge and competence. 6. Modern higher legal education in the educational process of bachelor's and master's degrees requires a combination of educational, scientific and innovative activities, which will accelerate Ukraine's entry into the international educational space.

Key words: legal education, higher legal education, students of higher education, bachelor's degree, master's degree.

Постановка проблеми. Глобалізація та інтеграція вітчизняної вищої юридичної освіти у світовий освітній простір потребує забезпечення її реформування з метою реалізації Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року. З метою гарантування актуалізації посилення практичної складової підготовки фахівців правничої професії як професії, спрямованої відповідно до Конституції України на утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини та також з метою гарантування якості юридичної (правничої) освіти як передумови доступу до цієї професії.

Сучасне реформування вищої юридичної освіти в Україні забезпечує розвиток автономії закладів вищої освіти й академічну свободу учасників освітнього процесу. Процеси адаптації до нових умов значно пришвидшили умови воєнного стану, спричинена неспровокованим агресивним нападом російської федерації на нашу країну. Зокрема це стосується тих обмежень, через які заклади вищої юридичної освіти були переведені на дистанційну форму навчання.

Доцільність запровадження дистанційного навчання майбутніх юристів та ризиків, що можуть виникнути при підготовці правників високого рівня деякою мірою залежать від подальшої популяризації дистанційної освіти у вищій школі. Упровадження дистанційної освіти в юриспруденції стане ефективним здебільшого при перепідготовці фахівців, які вже мають освітній ступінь. На етапі прийняття рішення про запровадження дистанційного навчання ЗВО, який навчає правників, повинен визначитися з моделлю дистанційного навчання (Савельєва, 2021: 71).

Кваліфікований фахівець-правознавець у сучасних умовах глобалізації, діджиталізації та динамічних соціальних змін має

бути не тільки всебічно підготовленим у галузі юридичних знань, професійних навичок та вмінь, але й вирізнятися комплексом професійно необхідних особистісних рис, таких як самостійність, ініціативність, креативність та ін. Нині існує потреба в модернізації та якісній перебудові освітнього процесу в юридичних закладах вищої освіти для забезпечення високого рівня підготовки та використанні сучасних інформаційних засобів у ЗВО.

Це означає, що процес реформування вищої освіти загалом, та юридичної зокрема, є завданням національної освітньої політики нашої держави (Про вищу освіту: Закон України, 2014). Вітчизняні науковці Т. Курман, О. Курман наголошують в своїх наукових розвідках на тому факті, що до основних завдань закладів вищої освіти належить провадження на високому рівні освітньої діяльності, спрямованої на здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними спеціальностями, формування особистості майбутнього фахівця, а також забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності. Вважаємо, що це безпосередньо відноситься до професійної підготовки бакалаврів спеціальності 081 «Право» (Курман Т & Курман О, 2021: 52).

Аналіз останніх досліджень. Проблемам реформування вищої юридичної освіти в Україні, що забезпечує розвиток автономії закладів вищої освіти й академічну свободу учасників освітнього процесу присвячені наукові розвідки Т. Курман, О. Курман та ін.

О. Савельєва конкретизує підготовку висококваліфікованих правників в умовах карантинних обмежень. В. Станіславський досліджує новітні науково-методичні підходи у підготовці правників на прикладі викладання курсів аграрно-правового циклу.

На сьогодні вважаємо *недостатньо розробленими* вітчизняним законодавством проблеми організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтувалася на розумінні організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Методами дослідження були:

– теоретичні: вивчення правової, загальної педагогічної та спеціальної науково-методичної літератури; аналіз, систематизація, порівняння різних поглядів на досліджувану проблему, виявлення проблемних питань у організаційно-правових засадах реформування вищої юридичної освіти в Україні;

- емпіричні: бесіди, опитування з правової та загально-наукової тематики з організаційно-правових засад реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Мета статті (розділу) - схарактеризувати організаційно-правові засади реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Динаміка змін у суспільному житті як в Україні, так і в усьому світі диктує нові завдання і виклики, що ставляться до вищої школи при підготовці майбутніх юристів. Від їх адекватної сучасним реаліям реалізації залежить рівень професіоналізму та правосвідомості майбутніх правників. Зазначимо, що рівень якості вищої юридичної освіти в країні та її авторитетність виступає важливим індикатором іміджу України.

В нашому дослідженні спираємося на твердження, що юрист (правник) - особа, яка завершила навчання в юридичній (правничій) школі та успішно склала Єдиний державний кваліфікаційний іспит.

Щодо юридичної (правничої) освіти, вітчизняні науковці вважають, що це вища освіта за спеціальністю «Право», здобуття якої відбувається за наскрізною програмою в рамках або бакалаврського, або магістерського рівня вищої освіти. Також необхідно пам'ятати, що юридична (правнича) школа - це заклад вищої освіти або структурний підрозділ ЗВО, що здійснює підготовку майбутніх юристів.

Сучасні вітчизняні юристи-практики виокремлюють деякі важливі компоненти фахової підготовки майбутніх юристів: гарантування професійної підготовки юристів (правників) відповідно до Стандарту юридичної (правничої) освіти; гарантування якості юридичної (правничої) освіти; гарантування незалежного та прозорого механізму доступу до юридичної (правничої) професії; створення передумов для підвищення якості юридичної науки. Науковці наголошують на важливості Стандарту юридичної (правничої) освіти, а також встановлення механізмів оцінювання якості юридичної (правничої) освіти. Необхідним компонентом є загальний доступ до юридичної (правничої) професії.

Сьогодні існує проблема збереження якості викладання в умовах дистанційного навчання та в цілому доцільність збереження такої форми на юридичних спеціальностях, оскільки юридична професія має стратегічне значення для розбудови сталого розвитку України і потребує забезпечення високої якості

освіти для спеціальності 081 «Право». Вважаємо, що в перспективі актуальними напрямками розвитку дистанційного навчання юристів стане запровадження фахової перепідготовки на базі здобутої вищої освіти державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу (Савельєва, 2021: 72).

Альтернативними методами вирішення вказаної проблеми залишаються підготовка навчальних і методичних матеріалів в перекладі на відповідні іноземні мови та цифрова комунікація зі здобувачами вищої юридичної освіти як бакалаврату, так й магістратури.

Викладачі-практики правових дисциплін наполягають на обсязі освітньої програми (наприклад, на здобуття ступеня магістра права) не менше 300 кредитів ЄКТС, з яких не менше 20 кредитів ЄКТС має становити практична підготовка майбутнього правника. Для гарантування проходження практичної підготовки здобувачами юридичної (правничої) освіти сучасні університети або правничі школи мають укладати договори з самоврядними об'єднаннями представників правничих (юридичних) професій. Це забезпечує практичну підготовку здобувачів юридичної освіти у відповідній правничій професії (Станіславський, 2021: 75).

Розглядаючи практичну складову набуття здобувачами вищої юридичної освіти відповідних навичок, зауважимо, що це можна здійснювати шляхом запровадження таких освітніх компонентів як правничі клініки, правничі дослідницькі лабораторії та імітація судового процесу. Ще одним із критеріїв Стандарту освітньої діяльності зі спеціальності 081 «Право» виступає наявність укладених договорів із самоврядними об'єднаннями представників юридичних професій для проходження здобувачами вищої юридичної освіти практичної підготовки під час отримання фаху.

Констатуємо, що у сучасний період заклади вищої освіти при підготовці юристів керуються чинним законодавством про вищу освіту, локальними актами, стратегіями та самостійно визначають практичну складову з метою посилення «компетенцій і навичок майбутніх правників у рамках автономії, встановленої чинними законодавством» (Станіславський, 2021: 76).

Як зазначають Т. Курман, О. Курман, інноваційним технологіям навчання майбутніх юристів (правників) притаманні наступні риси: спрямованість на особистісний розвиток здобувачів юридичної освіти; формування здатності опановувати новий

досвід за допомогою творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання тощо; перевага активних форм і методів навчання (дискусія, діалог, ділова гра тощо); «партнерські» стосунки між викладачами та здобувачами вищої юридичної освіти (а не домінування викладача) (Курман Т & Курман О, 2021: 53).

Насамкінець можна навести приклади з практики дистанційного викладання таких юридичних освітніх компонентів, як «Криміналістика» та «Екологічне право», запровадженої в умовах воєнного стану. Всі здобувачі вищої юридичної освіти відповідного освітнього компоненту навчання мають змогу прослуховувати онлайн-лекції в синхронному режимі на платформі ZOOM з можливістю особистого спілкування з викладачем-лектором. Крім того на платформі дистанційного навчання розміщуються електронні друковані та відео-лекції, силабуси, контрольні поточні тести, методична література, ведеться електронний журнал оцінок здобувачів. Кожному викладачу правових освітніх компонентів присвоюється іменна електронна пошта, за допомогою якою викладач комунікує зі здобувачами вищої юридичної освіти офіційно. Крім того кафедра, як правило, має Telegram-канал, сторінку в Instagram і власний You Tube-канал. За допомогою цих платформ є можливість оперативно доносити інформацію про зміни в чинному вітчизняному законодавстві, наводити аналітичні матеріали відповідних міністерств і відомств, судову практику та ін. Кафедрами права університетів, якими забезпечується викладання правових освітніх компонентів, на початку кожного навчального семестру розробляються і доводяться до відома здобувачів вищої юридичної освіти як бакалаврату, так й магістратури на платформі автоматизованої системи управління освітнім процесом критерії поточного контролю успішності знань здобувачів.

Згідно цих критеріїв викладач правових освітніх компонентів самостійно визначає розподіл балів за виконання завдань за кожна практичне заняття відповідно до програми курсу (дисципліни). Визначимо об'єкти поточного контролю знань здобувачів з правових освітніх компонентів: систематичність та активність роботи на лекціях і практичних заняттях (відвідування відповідних форм освітнього процесу, у тому числі онлайн-лекцій і практичних занять; активність та рівень знань при обговоренні теоретичних питань, вирішенні практичних задач під час

практичного заняття на платформі ZOOM або в GOOGLE-класі; участь у студентських конференціях, в т.ч. дистанційно, наукових гуртках, конкурсах, олімпіадах; виконання завдань для самостійного опрацювання (самостійне опрацювання тем у цілому чи окремих питань; підготовка кейсів з індивідуальної роботи; презентацій та їх демонстрація; аналіз судової практики; підготовка конспектів лекцій; анотування наукової літератури тощо); повнота і ґрунтовність відповідей на питання плану практичного заняття; уміння обґрунтувати свою точку зору при обговоренні своєї доповіді; повнота і переконливість наведених доводів при розв'язанні юридичних казусів; посилення під час відповіді на норми національного та міжнародного права з відповідної теми; посилення на судову та правозастосовну практику при вирішенні завдань та обговоренні теоретичних питань; виконання письмових практичних завдань, що містяться в методичних рекомендаціях до освітнього компоненту; участь у ділових іграх, зокрема в модельному судовому засіданні; «складання поточного контролю знань у вигляді тестування на платформі для дистанційного навчання; виконання письмової наукової або іншої індивідуальної роботи (узагальнення судової практики, складання проєктів документів)» (Савельєва, 2021: 72).

Результатом реалізації вказаних компонентів юридичної (правничої) вищої освіти стала розробка та відкриття в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка освітніх професійних програм, розрахованих для здобувачів вищої юридичної освіти, а також для вже практикуючих юристів з метою поглиблення як теоретичних, так і практичних знань, умінь, навичок.

Технологія проблемного навчання, ситуативного моделювання, ділові ігри, кейс-технології, проектна технологія, групове навчання (зокрема, метод «малих груп»), інтерактивне навчання – все це приклади інноваційних технологій, які останнім часом активно використовуються в освітньому процесі при підготовці майбутніх фахівців-правників. Приміром, у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна) для проведення ділових ігор і дебатів заплановано створення спеціального залу судових засідань і Дебатного клубу, а для проведення практичних занять з криміналістики із застосуванням технології ситуативного моделювання та критичного мислення – сучасний криміналістичний полігон. Більше того, для

опанування практичних навичок та компетентностей здобувачами вищої юридичної освіти рівня бакалаврату щодо прийняття самостійних рішень, складання процесуальних документів, правозастосування у конкретних спірних ситуаціях, взаємодії із практикуючими юристами, а також проходження практики існує потреба у створенні Юридичної клініки. Це приклади того, як інноваційні технології навчання і створення умов для їх запровадження в освітній процес допомагають здобувачам вищої юридичної освіти не лише набувати професійні юридичні навички і знання, але й вчать мислити самостійно, креативно, нестандартно. Сучасний правник не повинен боятися виходити за межі стандартних юридичних рішень і шаблонів, які існують у вітчизняному правовому полі. Правнику необхідно мати здатність критичного мислення. Досягти успіху у професійній правничій діяльності й конкурувати на ринку юридичних послуг – важливе завдання майбутнього правника як фахівця (Курман Т & Курман О, 2021: 53).

О. Савельєва вважає, що актуальною на сьогоднішній день залишається і потреба розробки Правил етичної поведінки під час комунікації учасників дистанційного навчання, в яких слід закріпити питання щодо забезпечення принципів і правил комунікації між усіма учасниками дистанційного освітнього процесу, дотримання норм академічної доброчесності в процесі дистанційного навчання. Особливо важливо це для професійної підготовки майбутніх юристів на рівні бакалаврату та магістратури (Савельєва, 2021: 75).

Погоджуємося з твердженням вітчизняних науковців Т. Курман, О. Курман про те, що інноваційні технології не тільки створюють сприятливі умови для професійного розвитку і творчості майбутніх правників, які навчаються на бакалавраті та у магістратурі, але й висувають певні вимоги до викладачів. Науковці вважають, що сучасні викладачі правових дисциплін на сьогодні повинні: глибше володіти навчальним предметом, прогнозувати перспективи розвитку законодавства і судової практики; визначати й цілісно структурувати програму освітнього компоненту; вільно володіти методами та технологіями проблемного навчання; організовувати самостійну роботу здобувачів вищої освіти для підготовки до лекцій, лабораторних та практичних занять; створювати нові різновиди наочних засобів (презен-

тації, постери, інтернет канали і чати, відеолекції); використовувати сучасні технічні та інформаційні засоби; володіти й розвивати мовні компетентності та ін. (Курман Т & Курман О, 2021: 54). У сучасний період існує можливість залучення юристів-практиків з метою посилення правової свідомості й фахової культури здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право».

Висновки. 1. Правнича професія спрямована відповідно до Конституції України на утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини та підтримання публічного обвинувачення в інтересах суспільства. 2. Реформування системи вищої юридичної освіти потребує радикальних змін в освітньому процесі, використання інноваційних технологій, методів і засобів навчання. 3. Здобувачі вищої юридичної освіти мають бути компетентними та креативними фахівцями, що не лише володіють професійними юридичними знаннями й набули певних практичних навичок. 4. Фахова підготовка майбутнього фахівця-правознавця вимагає впровадження в освітній процес сучасних інноваційних підходів, методик і технологій. 5 Викладачі, які працюють в закладах вищої юридичної освіти мають розвивати власні професійні знання і компетентності. 6. Сучасна вища юридична освіта в освітньому процесі бакалаврату та магістратури потребує поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності, що прискорить входження України до міжнародного освітнього простору.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо подальше вдосконалення викладання освітніх компонентів юридичного спрямування.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 04.09.2024).

2. Курман Т.В., Курман О.В. Інноваційні технології навчання у підготовці студентів-правників. Scientific and pedagogical internship «Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers»: Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. Рр. 52-55.

3. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

4. Про освіту: Закон України. 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.09.2024).

5. Савельєва О.М. До проблеми підготовки висококваліфікованих правників в умовах карантинних обмежень: від теорії до практики викладання. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. P. 71–75.

6. Станіславський В.П. Про новітні науково-методичні підходи у підготовці правників на прикладі викладання курсів аграрно-правового циклу. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. Pp. 75–78.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Supreme Council of Ukraine*, 1996, № 30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 04.09.2024) [in Ukrainian].

2. Kurman, T.V., Kurman, O.V. (2021). Innovatsiini tekhnolohii navchannia u pidhotovtsi studentiv-pravnykiv. [Innovative learning technologies in training law students]. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*»: Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», pp. 52–55 [in Ukrainian].

3. Pro vyshchu osvitu (2014): [About higher education] Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VI1. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/1556-18#Text> (data zvernennia: 01.09.2024) [in Ukrainian].

4. Pro osvitu (2017): [About education] Zakon Ukrainy. [Law of Ukraine]. 2017. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2017, № 38–39, st. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia 04.09.2024) [in Ukrainian].

5. Saveleva, O.M. (2021). Do problemy pidhotovky vysokokvalifikovanykh pravnykiv v umovakh karantynnykh obmezhen: vid teorii do praktyky vykladannia. [To the problem of training highly qualified lawyers under quarantine restrictions: from theory to teaching practice]. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», pp. 71–75 [in Ukrainian].

6. Stanislavskiy, V.P. (2021). Pro novitni naukovo-metodychni pidkhody u pidhotovtsi pravnykiv na prykladi vykladannia kursiv ahrarno-pravovoho tsykladu [About the latest scientific and methodological approaches in the training of lawyers on the example of teaching courses in the agricultural and legal cycle]. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», pp. 75–78 [in Ukrainian].

.....

Олег ШЕРЕМЕТ

Oleg SHEREMET

ORCID 0000-0002-9512-991X
Scopus-Author ID 57868069500

ORCID 0000-0002-9512-991X
Scopus-Author ID 57868069500

Доктор юридичних наук, професор,
ректор Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: sheremet.oleg.en@gmail.com

Doctor of Law, Professor,
Rector of the T.H. Shevchenko
National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: sheremet.oleg.en@gmail.com

Олена ЄФРЕМОВА

Olena YEFREMOVA

ORCID 0000-0002-2085-9088

ORCID 0000-0002-2085-9088

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: Yefremova111999@gmail.com

PhD of Law, Associate Professor
of the Department of Law,
Philosophy and Political Science
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: Yefremova111999@gmail.com

.....